

บทความวิจัย

โอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลก: ศึกษาเปรียบเทียบ
กรณีอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
Opportunity and Obstacle of Administration of the Area Surrounding
the World Heritage Site: A Comparative Study of the Cases of
Kamphaeng Phet Historical Park and Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park

ชนิกานต์ ผลเจริญ¹

วันที่ได้รับต้นฉบับบทความ : 16 ส.ค. 2566

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ : 30 ต.ค. 2566

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 20 พ.ย. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 2) เพื่อเปรียบเทียบโอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ด้วยการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง การเข้าถึงเหตุการณ์ในพื้นที่ ตรวจสอบข้อมูลด้วยการวิพากษ์ภายนอกและวิพากษ์ภายใน ผลการวิจัยพบว่าจากยุทธศาสตร์ 5 ซี (the “5Cs” Strategic) ขององค์การยูเนสโก ในข้อ (1) ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (Credibility) อุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งมีโอกาสที่ดีเนื่องจากได้รับความคุ้มครองจากราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการผู้รับผิดชอบหลัก ข้อ (2) การอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก (Conservation) กรมศิลปากรได้ยกระดับการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้นหลังจากที่อุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเมื่อพ.ศ.2534 และยังมีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน แต่ปรากฏอุปสรรคในข้อ (3) การให้อำนาจและให้มีความสามารถ (Capacity-Building) ซึ่งภาครัฐยังคงครอบครององค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์และยังไม่ค่อยได้เผยแพร่สู่ภาคประชาชนและเยาวชน ซึ่งยังขาดองค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ แต่ภาครัฐมีโอกาสในแง่ของข้อ (4) การสื่อสารสู่สาธารณชน (Communication) และภาครัฐสามารถขอความร่วมมือจากสาธารณชนได้ และ ข้อ (5) ต้องให้ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ (Communities) เพื่อการอนุรักษ์ที่สมบูรณ์ ซึ่งพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีโอกาสที่ดีมากกว่าในแง่ของการที่ภาครัฐได้รับความร่วมมือจากภาคเอกชนและภาคประชาชน มาอย่างยาวนาน เช่น การสำรวจถนนพระร่วงเมื่อพ.ศ.2544-2546 ในขณะที่พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาปรากฏความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนในโครงการบูรณะวัดกระเจี๊เมือ พ.ศ.2561

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

คำสำคัญ: การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลก, อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

Abstract

This research purposes to 1. compared study administration of the area surrounding the world heritage site of Kamphaeng Phet Historical Park and Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park. 2. To compared study of Opportunity and Obstacle of administration of the area surrounding the world heritage site of Kamphaeng Phet Historical Park and Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park by using qualitative research. Information collected from primary documents and secondary documents, observation, recheck information by external criticism and internal criticism. The results revealed that, tracing from the “5Cs” Strategic of UNESCO (1) Credibility – both of two historical park had good opportunity because of the protected under the Act on Ancient Monuments, Antiques, Objects of Art and National Museums, 1961 as amended by Act (No.2), 1992 enforced by Department of Fine Arts as main government agency. (2) Conservation - Department of Fine Arts improve preservation after both of two historical park registered as the world heritage in 1991 and had collaboration between government sector, private sector and civil sector. However, obstacle appeared at (3) Capacity-Building that government sector possess preservation knowledge and rarely to broadcast to civil sector and teenage sector, that lack of preservation knowledge. Government sector had opportunity at (4) Communication – to civil society and asking for collaboration and (5) Communities mean to let’s communities become equipment to complete preservation as Kamphaeng Phet Historical Park had better opportunity for government sector to gain collaboration with private sector and civil sector for a long time; for example, the exploration of Phraroung Road between 2001-2003, while Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park appeared collaboration between government sector, private sector and civil sector at Wat Krachee preservation project in 2018.

Keywords: Administration of the area surrounding the world heritage site, Kamphaeng Phet Historical Park, Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park

บทนำ

มรดกโลก หมายถึง สถานที่บนโลกใบนี้ ซึ่งเป็นสถานที่สวยงามโดดเด่น และมีคุณค่าในระดับสากลต่อมวลมนุษยชาติ (UNESCO, 2021) และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยองค์การว่าด้วยการศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือองค์การยูเนสโก (UNESCO) มาตั้งแต่ พ.ศ.2515 เพื่อสถานที่เหล่านี้จะได้รับการปกป้องคุ้มครองเพื่อส่งต่อไปยังชนรุ่นหลังให้ได้ชื่นชม มรดกโลกจึงเป็นทั้งแนวคิดทางวิชาการและยังเป็นเทคนิคในการอนุรักษ์ ซ่อมแซมและฟื้นฟูแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งแหล่งมรดกทางธรรมชาติ (Lynn Meskell and Christoph Brumann, 2015) ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสัญญามรดกโลกเมื่อ พ.ศ.2530 ต่อมาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโกในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 ระหว่างวันที่ 9-13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 (ค.ศ.1991) ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร,

2565) การได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีความตื่นตัวสูงขึ้น มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมชม อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งกรมศิลปากรได้เสนอแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ที่บังคับใช้มาตั้งแต่ พ.ศ.2504 มาเป็นพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) เพื่อให้กฎหมายทันสมัยขึ้นและสอดคล้องกับมาตรฐานการอนุรักษ์โบราณสถานขององค์การยูเนสโก ถึงแม้ว่าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกที่ขึ้นทะเบียนในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกครั้งเดียวกันและมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน แต่การศึกษาวิจัยเปรียบเทียบการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกระหว่างทั้งสองพื้นที่ยังมีน้อยมาก ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง โอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลก : ศึกษาเปรียบเทียบกรณีอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อเปรียบเทียบโอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ยุทธศาสตร์ 5 ซี (the “5Cs” Strategic) ขององค์การยูเนสโก

ผู้วิจัยนำยุทธศาสตร์ 5 ซี เข้ามาช่วยอธิบายการเปรียบเทียบโอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เนื่องจากถึงแม้ว่าจะเป็นแหล่งมรดกโลกโดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการผู้รับผิดชอบหลักเช่นเดียวกัน แต่มรดกโลกทั้งสองแห่งก็มีลักษณะความแตกต่างกันอยู่หลายประการ เช่น ลักษณะของพื้นที่ ความทับซ้อนของพื้นที่และผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ ดังนั้นแนวคิดที่เป็นกลางและยุติธรรมต่อทั้งสองพื้นที่ที่เป็นแหล่งมรดกโลกเช่นเดียวกันคือ ยุทธศาสตร์ 5 ซีขององค์การยูเนสโก

องค์การยูเนสโกต้องการช่วยเหลือรัฐบาลแต่ละประเทศที่จะอนุรักษ์พื้นที่มรดกโลก องค์การยูเนสโกจึงออกแนวทางการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก ซึ่งในพ.ศ. 2562 องค์การยูเนสโกออกยุทธศาสตร์ 5 ซี (the “5Cs” Strategic) ดังนี้ (UNESCO, 2022)

(1) ซีตัวแรก คือ Credibility หมายความว่า ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ ซึ่งองค์การยูเนสโกต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับความน่าเชื่อถือของแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนไว้แล้วว่า แหล่งมรดกโลกนั้นต้องได้รับความคุ้มครองตามมาตรฐานของอนุสัญญามรดกโลก

(2) ซีตัวที่สอง คือ Conservation หมายความว่า การอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก ซึ่งองค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแหล่งที่ตั้งมรดกโลกนั้น ๆ รับรองและสนับสนุนเรื่องการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพเพื่อรักษาแหล่งมรดกโลกที่ถือว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่า

(3) ซีตัวที่สาม คือ Capacity-Building หมายความว่า สร้างให้มีอำนาจและให้มีความสามารถ ซึ่งองค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแต่ละชาติสนับสนุนการพัฒนาการสร้างอำนาจและความสามารถเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพของการพัฒนา กลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชาตินั้น ๆ

(4) ซีตัวที่สี่ คือ Communication หมายความว่า ต้องมีการสื่อสารสู่สาธารณชน ซึ่งองค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแต่ละชาติใช้การสื่อสารในทุกรูปแบบเพื่อส่งเสริมความตื่นรู้ในระดับสาธารณชน เพื่อการเข้ามาให้ความร่วมมือและสนับสนุนเรื่องมรดกโลก

(5) ซีตัวที่ห้า คือ Communities หมายความว่า ต้องให้ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ ซึ่งองค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแต่ละชาติ ให้การสนับสนุนอย่างเข้มข้นต่อบทบาทของชุมชน ในการเข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อการประชุมระดมความคิดเห็นและแสดงบทบาทเรื่องมรดกโลก (UNESCO, 2022)

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่รอบเขตมรดกโลกกำแพงเพชรและพื้นที่รอบเขตมรดกโลกพระนครศรีอยุธยา

1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่รอบเขตมรดกโลกกำแพงเพชร

มนูญ กันพอง และคณะ (2564) วิจัยเรื่อง “การบริหารการจำหน่ายสินค้าในพื้นที่สาธารณะตามหลักสังคหัตถ์ของเทศบาลเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ผู้ขายสินค้าแบบหาบเร่แผงลอยบนถนน บนทางเดินเท้าและพื้นที่สาธารณะทั่วไปเป็นจำนวนมาก บางส่วนค้าขายในพื้นที่ไม่ใช่จุดผ่อนผันซึ่งถือว่าผิดกฎหมาย ละเมิดสิทธิประชาชนและก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อทัศนียภาพและสิ่งแวดล้อม ทางราชการบริหารจัดการพื้นที่ได้ยาก ประชาชนต้องการเข้าร่วมประชุมประจำปีและร่วมวางแผนการบริหารการจำหน่ายสินค้าในพื้นที่สาธารณะของเทศบาลเมืองกำแพงเพชร เนื่องจากผู้ค้าขายรู้สึกว่าจะได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่เทศกกิจอย่างไม่เสมอภาค รวมทั้งผู้ค้าขายมีความต้องการรายได้จากการค้าขายอย่างยั่งยืนด้วย

เพชรฯ บุตสีทา (2552) วิจัยเรื่อง “การจัดการด้านการตลาดการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนนครชุมมีโอกาสด้านที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพและทรัพยากรการท่องเที่ยว มีลักษณะเด่นทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ มีความสมบูรณ์ของวัดโบราณสถานและประเพณีวัฒนธรรมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น ชุมชนนครชุมมีอุปสรรคเรื่องการได้รับงบประมาณ เนื่องจากยังไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูง อีกทั้งภาครัฐยังต้องพัฒนาความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ประชาชนในชุมชนและต้องการการพัฒนาเรื่องทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนนครชุมอีกด้วย

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (2542) จัดพิมพ์ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร” มีเนื้อหาเกี่ยวกับแผนที่ภูมิประเทศ แผนที่ชุมชนสมัยโบราณ แผนที่เมืองนครชุมและกำแพงเพชร แผนที่ถนนพระร่วงและแผนผังเมืองกำแพงเพชรพร้อมคำอธิบายอย่างชัดเจน

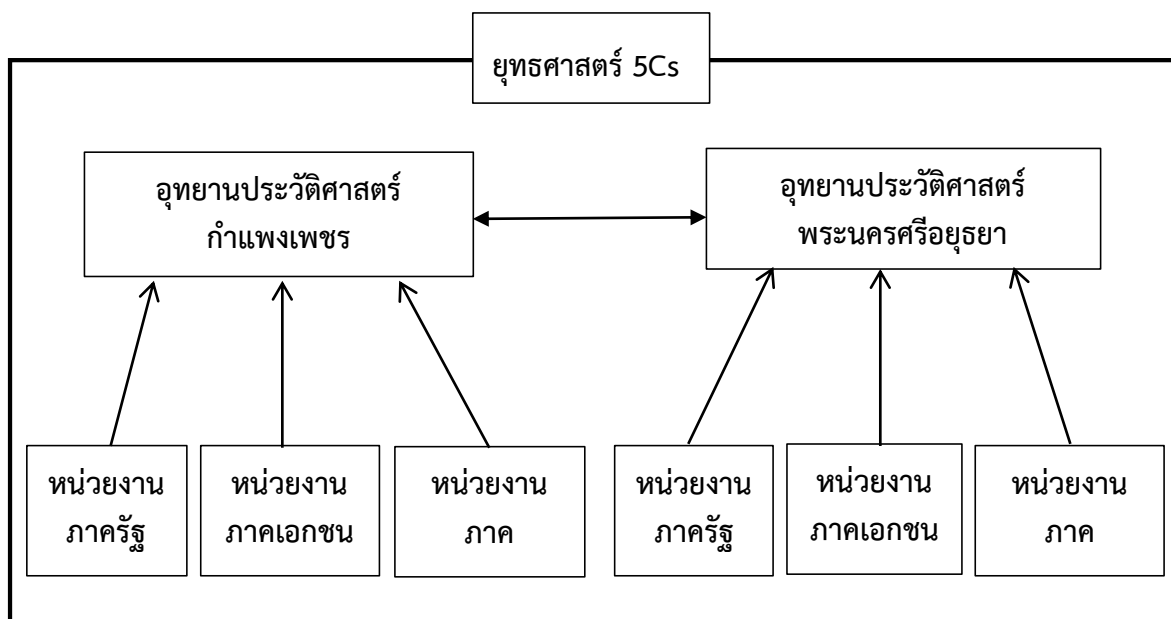
2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่รอบเขตมรดกโลกพระนครศรีอยุธยา

ชาติรี มหันตรัตน์ และจันทร์แรม เรือนแป้น (2562) วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวารอย่างยั่งยืน” ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่มรดกโลกพระนครศรีอยุธยาประสบปัญหาการบริหารจัดการหลายด้าน มีการบุกรุกพื้นที่ ขาดองค์กรหลักที่เป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการ ขาดบุคลากร ขาดงบประมาณและประสบปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่ ซึ่งมีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยต้องกำหนดนโยบายและแผนแม่บทในการอนุรักษ์ฯ ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด กำหนดให้มีกฎหมายพิเศษเฉพาะเพื่อใช้บังคับในพื้นที่และตั้งหน่วยงานพิเศษเฉพาะขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการพื้นที่ รวมทั้งให้อำนาจจังหวัดพระนครศรีอยุธยาบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้กฎหมายพิเศษนั้น

เกรียงเพชร ทองบริสุทธิ์ และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2561) วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการพื้นที่มรดกโลกในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารบางส่วนขององค์การยังไม่ได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนเองอย่างมากเพียงพอที่จะจัดระเบียบร้านค้าในพื้นที่มรดกโลก ผู้บริหารต้องกล้าคิดริเริ่ม กล้าตัดสินใจเพื่อส่วนรวมในการจัดระเบียบร้านค้าในพื้นที่มรดกโลกและควรนำตัวแบบการบริหารจัดการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

กรมศิลปากร (2537) จัดทำโครงการปรับปรุงแผนแม่บท นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า 11 ปี จนสามารถจัดแบ่งพื้นที่ภายในเขตและรอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้สำเร็จ ซึ่งแผนผังแสดงการแบ่งพื้นที่ในการจัดทำแผนแม่บท โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย (1) พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ (2) พื้นที่ในเกาะเมืองนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ (3) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันออก (4) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันตก (5) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านเหนือ (6) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านใต้ และ (7) พื้นที่นอกเหนือจากที่ระบุไว้แล้วในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอน และกระบวนการศึกษา ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสาร (documentary research) โดยมี 1) เอกสารขั้นต้น (primary document) ได้แก่ หนังสือประวัติพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร หนังสือประวัติพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หนังสือประวัติอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประวัติอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยกรมศิลปากร ข้อมูลข่าวสารเชิงประวัติศาสตร์จากหนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต 2) เอกสารขั้นรอง (secondary document) ได้แก่ บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย

2. การสังเกตการณ์ (observation) เพื่อเสริมวิธีการอื่น ๆ โดยใช้ในกระบวนการสังเกต คือ การลงพื้นที่เพื่อสำรวจหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น วัตถุ และพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตลอดจนสภาพบรรยากาศโดยภาพรวมของพื้นที่

3. กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและการเข้าสู่พื้นที่วิจัย ผู้วิจัยเตรียมอุปกรณ์สำหรับช่วยเก็บข้อมูลคือ กล้องดิจิทัลและสมาร์ทโฟน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

4. การสรุปผลการวิจัย ในขั้นนี้จะเป็นกระบวนการของการตกผลึกของข้อมูลที่ได้จากการอ่านเอกสารและการสังเกตการณ์ต่าง ๆ เป็นการนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้หลักการตีความ (interpretive analysis) เพื่อให้ได้ข้อสรุป

5. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารว่า เอกสารทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นเอกสารจริงแท้หรือไม่ โดยใช้การวิพากษ์ 2 รูปแบบ คือ 1) การวิพากษ์ภายนอก เป็นการตรวจสอบหลักฐานว่า มีความแท้จริง ด้วยการพิจารณาหลักฐานหรือเอกสารนั้น ๆ อย่างละเอียดใน 5 ประเด็น คือ (1) อายุของหลักฐาน (2) สภาพแวดล้อมที่หลักฐานถูกสร้างขึ้น (3) การทราบถึงตัวผู้เขียน (4) วัตถุประสงค์ของการเขียน และ (5) รูปแบบเดิมของหลักฐาน 2) การวิพากษ์ภายใน เป็นการตรวจสอบข้อมูลในเอกสาร เป็นการตีความเนื้อหาที่ปรากฏในหลักฐานและประเมินว่าเนื้อหาในหลักฐานมีความน่าเชื่อถือหรือไม่

6. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการตีความเชิงประวัติศาสตร์ ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ โดยมีรูปแบบการวิเคราะห์ที่จะใช้เพื่อช่วยตอบวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) การวิเคราะห์เพื่อแบ่งช่วงเวลา (periodization) การวิเคราะห์ที่มุ่งสรุปข้อมูลที่ได้จากเอกสารโดยจัดเป็นช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่โดยอาศัยเกณฑ์ทางการเมืองการปกครองและเกณฑ์ทางวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม 2) การวิเคราะห์ความคิดความเชื่อ โดยอาศัยการตีความจากเอกสาร โดยใช้ (1) การตีความเพื่อจัดกลุ่มข้อมูล (Grouping) (2) การตีความในเชิงเหตุและผลในลักษณะแบบแผน และ (3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม 3) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตวัฒนธรรม โดยอาศัยการวิเคราะห์แนวประวัติศาสตร์หรือพัฒนาการคือ การเชื่อมความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลจากความต่อเนื่องของอดีตมาสู่ปัจจุบัน

ผลการวิจัย

1. เปรียบเทียบการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

1) การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

นักประวัติศาสตร์ค้นพบหลักฐานว่า เมืองกำแพงเพชรสร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ.1793-1893 คำว่ากำแพงเพชร ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวัดมหาธาตุและวัดสระศรี ที่บรรยายไว้เมื่อ พ.ศ.1916 ว่า เมืองกำแพงเพชรประกอบด้วย 2 เมือง คือ เมืองซากังราวที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง และเมืองนครชุม ที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตก (มะลิ โคกสันเทียะ และพิทยา ดำเด่นงาม, 2513) นักประวัติศาสตร์คาดว่า เมืองซากังราวสร้างขึ้นในสมัยขอมก่อนอาณาจักรสุโขทัย เนื่องจากมีหลักฐานว่าพระยาสิทธิ กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาฟื้นฟูเมืองซากังราวเมื่อ พ.ศ.1890 และโปรดให้พระโอรสไปปกครองเมืองซากังราว ส่วนเมืองนครชุมนั้นปรากฏหลักฐานอยู่ในศิลาจารึกนครชุม เมื่อ พ.ศ.1900 ว่าพระมหารธรรมราชาสิทธิ กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย เสด็จมาเพื่อทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ทรงรับมาจากอินเดีย ที่ใจกลางเมืองนครชุม ในเวลาต่อมากระแสน้ำเกิดเปลี่ยนทิศทาง ทำให้พื้นที่เมืองนครชุมยกตัวสูงขึ้น ประกอบกับการสร้างกำแพงเมืองของเมืองกำแพงเพชร ผู้คนยังคงเรียกขานชื่อเมืองว่ากำแพงเพชรเนื่องจากมีกำแพงเมืองที่แข็งแรงประดุจเพชร ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกเมือง

กำแพงเพชรว่า เมืองซำก้งราวหรือซำดงราว กำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญที่สุดทางด้านเหนือของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทุกฝ่ายต่างต้องยึดให้ได้เสียก่อนเสมอ ทั้งทัพกรุงศรีอยุธยา แม้แต่กองทัพพม่าก็จะหยุดพักทัพ ปรับพลที่กำแพงเพชรเช่นเดียวกัน (สมัย สุทธิธรรม, 2546) เมืองกำแพงเพชรยังเป็นเส้นทางเชื่อมต่อการลำเลียงสินค้าจากด้านตะวันออกไปยังอ่าวมะตะมะในพม่าที่อยู่ทางตะวันตก ในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองกำแพงเพชรมีสถานะเป็นเมืองพระยามหานคร และหัวเมืองชั้นโท เมืองกำแพงเพชรอุดมสมบูรณ์ไปด้วยนาข้าว มีชื่อเสียงในการเป็นเมืองส่งส่วยน้ำตาลอ้อยและยังเป็นเมืองแห่งการทำอุตสาหกรรมป่าไม้บนเส้นทางขนส่งไม้สักจากภาคเหนือผ่านทางแม่น้ำปิงลงมาสู่ภาคกลาง จนเป็นที่รู้จักทั้งในหมู่พ่อค้าชาวไทยและชาวต่างชาติ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร, 2558)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีการลัทธิลอบขุดค้นโบราณสถานทั่วประเทศเพื่อนำโบราณวัตถุและศิลปวัตถุไปขาย ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นองค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และมีหมายคำสั่งให้ข้าราชการในมณฑลตามหัวเมืองต่าง ๆ เอาใจใส่ตรวจตราโบราณสถานและขึ้นทะเบียนไว้เพื่อสะดวกแก่การดูแลรักษา อีกทั้งยังให้ขนย้ายโบราณวัตถุชิ้นสำคัญไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานในกรุงเทพฯ ระยะเวลาหนึ่ง เช่น เทวรูปพระอิศวร ศิลาจารีนครชุม (กรมศิลปากร, 2535) ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายกลับมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร ในที่สุดจากปัญหาการลักลอบขุดค้นโบราณสถานส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงให้ก่อตั้งกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อให้มีหน้าที่โดยตรงในการอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรเริ่มมั่นคงและมีบทบาทชัดเจนมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 8 ทางราชการกำหนดหน้าที่ของอธิบดีกรมศิลปากรเป็นครั้งแรก โดยเป็นหน่วยงานหลักที่จัดทำบัญชีโบราณสถานทั่วประเทศ กรมศิลปากรเข้ามาบูรณะโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2498 (กรมศิลปากร, 2535) โดยมีพระยาอนุমানราชธนเป็นประธาน เพื่อให้ทันในปี พ.ศ.2500 เป็นปีฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ.2511 กรมศิลปากรได้ประกาศเขตพื้นที่ควบคุมและดูแลบริเวณที่มีแหล่งโบราณสถานของเมืองกำแพงเพชร ออกเป็น 4 เขต คือ (1) บริเวณภายในกำแพงเมืองโบราณ 503 ไร่ (2) บริเวณเขตอรัญญิกซึ่งเป็นป่าอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณขึ้นไปทางทิศเหนือ 1,831 ไร่ (3) เขตนอกกำแพงเมืองโบราณด้านทิศตะวันออก 16 ไร่ 3 งาน และ (4) บริเวณเมืองนครชุม หรือบริเวณทางด้านทิศใต้หรือบริเวณป้อมทุ่งเศรษฐีและด้านฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองกำแพงเพชรหรือทางฝั่งตะวันตกของลำน้ำปิง 30 ไร่ ซึ่งกรมศิลปากรดำเนินการพร้อมกับพื้นที่สุโขทัยและพื้นที่ศรีสัชนาลัยอย่างต่อเนื่องติดต่อกันหลายปี (กรมศิลปากร, 2535) ส่วนโครงการปรับปรุงโบราณสถานเมืองโบราณกำแพงเพชรได้รับการบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525 – 2529 และดำเนินการในรูปของการจัดทำเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา มีการขยายขอบเขตการบูรณะออกไปถึงเมืองไตรตรังซึ่งอยู่ห่างจากเมืองกำแพงเพชรไปทางทิศใต้ตามลำน้ำแม่ปิง 18 กิโลเมตร ซึ่งมีแหล่งโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง กรมศิลปากรได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีพื้นที่ประมาณ 3.4 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,114 ไร่ แบ่งออกเป็น 2 เขต คือ เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ 503 ไร่ และเขตนอกกำแพงเมืองหรือที่เรียกกันว่า “เขตอรัญญิก” พื้นที่ 1,611 ไร่ (กรมศิลปากร, 2535) พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2534 (มานพ ถนอมศรี, 2546) อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้รับการจัดกลุ่มรวมอยู่กับ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เรียกว่า อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเมืองบริวาร

ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกพร้อมกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2534

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการผู้รับผิดชอบหลักเรื่องโบราณสถานและยังมีอำนาจผูกขาดในการดูแลรักษาโบราณสถานแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศมากขึ้น ภายหลังจากการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ รวมทั้งจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์หลายแห่ง ผ่านเครื่องมือที่สำคัญ คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) ยังคงบังคับใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีจังหวัดกำแพงเพชรโดยผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรสามารถดูแล การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมของท้องถิ่นผ่านพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้กำหนดให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมและยังมีการวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในส่วนที่เป็นความรับผิดชอบของผู้ว่าราชการจังหวัด เช่น มาตรา 35 มาตรา 37 มาตรา 44 และมาตรา 45 ถ้ามีสภาพปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมรุนแรงเข้าขั้นวิกฤตปรากฏขึ้นมา ซึ่งเร่งด่วนจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขโดยทันที แต่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไม่มีอำนาจตามกฎหมายหรือมีอำนาจแต่ไม่สามารถที่จะทำการแก้ไขปัญหาที่นั่น ๆ ได้ ให้รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเสนอต่อคณะรัฐมนตรีขออนุมัติเข้าดำเนินการเพื่อใช้มาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างตาม มาตรา 44 ตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้นได้อย่างทันท่วงที ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชรและเทศบาลเมืองกำแพงเพชร มีพื้นที่รับผิดชอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ผ่านเครื่องมือคือ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 โดยเฉพาะ หมวดที่ 2 มาตรา 16 จำนวน 31 ข้อ ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชรและเทศบาลเมืองกำแพงเพชรมีพื้นที่รับผิดชอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จึงดำเนินการตามข้อ (1) การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ข้อ (11) การบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น ข้อ (16) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนาท้องถิ่น และข้อ (17) การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

2. การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเจริญขึ้นระหว่าง พ.ศ.1893-2310 เป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก สมัยกรุงธนบุรีอยุธยากลายเป็นเมืองจัตวา และต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) โปรดให้ขุดรื้อกำแพงเมือง ป้อมปราการและโบราณสถานบางส่วนของกรุงศรีอยุธยาเพื่อนำมาสร้างกรุงเทพมหานคร ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดให้รื้อฟื้นกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใหม่ แต่การพัฒนาด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ด้านเศรษฐกิจและการเมืองได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) พ.ศ.2440 โปรดเกล้าให้พระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นผู้ดำเนินการสำรวจขุดค้น ต่อมาใน พ.ศ.2449 ถือว่า ได้ดำเนินงานอนุรักษ์ในพื้นที่กว้างขนาดเมืองเป็นครั้งแรก (สมชาติ จิงศิริอารักษ์, 2554) และยิ่งถือว่าเป็นการทำทะเบียนโบราณสถานเป็นครั้งแรกของสยาม เมื่อทางราชการเข้ามาสำรวจโบราณสถาน ประชาชนจึงเริ่มอพยพตามเข้ามาอาศัยอยู่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยากันอย่างหนาแน่น การรุกพื้นที่เริ่มเข้ามาจากบริเวณหัวรอและพัฒนาจนกลายเป็นชุมชน ด้วยเกรงว่า โบราณสถานจะถูกทำลายจากการที่ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัย (กรมศิลปากร, 2563) พระยาโบราณราชธานินทร์จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตห้ามผู้ใดถือสิทธิครอบครองที่ดินภายในกำแพงเมือง รวมไปถึงที่วัดร้างต่าง ๆ รอบเกาะเมืองโดยเด็ดขาด นโยบายนี้ได้รับการเปลี่ยนแปลงโดย นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังระหว่าง พ.ศ.2481-2484 ในรัฐบาลของพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี

ซึ่งเร่งพัฒนาการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ ส่วนงานทางวัฒนธรรม การบูรณะโบราณสถานนั้นไม่ได้อยู่ในความสนใจ (เสนอ นิลเดช, 2546) รัฐบาลออกพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและวัดร้างภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาให้กับกระทรวงการคลัง เมื่อ พ.ศ.2481 รวมทั้งได้ตราพระราชบัญญัติเปลี่ยนสภาพที่ดินนี้ให้แก่กระทรวงการคลังเป็นที่ดินราชพัสดุ เมื่อ พ.ศ.2482 มีการวางผังเมืองขึ้นใหม่และโยกย้ายหน่วยงานราชการ บ้านพักและตลาดเข้ามาไว้ในตัวเมือง โบราณสถานจึงถูกรุกกลามาตั้งแต่ตอนนั้น นอกจากนี้รัฐบาลได้จัดสร้างโรงงานกลั่นแอลกอฮอล์หรือโรงงานสุราขึ้น ต่อมาโรงงานสุราได้กลายเป็นศูนย์กลางส่งแอลกอฮอล์ให้โรงพยาบาลต่าง ๆ ทั่วประเทศ โรงงานผลิตยา รวมทั้งโรงงานสุราแหล่งอื่น ๆ การคมนาคมทางบกยิ่งขยายตัวและเกิดการตัดถนนและซ่อมแซมถนนสายต่าง ๆ ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา รัฐบาลสร้างสะพานปรีดี-ธำรง ซึ่งเปิดใช้ในปีพ.ศ.2486 (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529) เชื่อมต่อกับถนนสายอยุธยา-วังน้อย ที่เป็นถนนสายหลักเข้าสู่กรุงเทพฯ จึงทำให้การขนส่งขยายตัว มีแรงงานเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นนำไปสู่การรุกรานโบราณสถานอย่างไม่หยุดยั้ง

รัฐบาลกลับมาให้ความสนใจเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานพระนครศรีอยุธยาอีกครั้งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2499 กรมศิลปากรชุดพบพบพระบรมสารีริกธาตุที่วัดมหาธาตุ เครื่องประดับทองคำและเพชรนิลจินดาเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลายเป็นข่าวใหญ่ในหนังสือพิมพ์ ทางราชการจัดแสดงโบราณวัตถุเหล่านี้ให้ประชาชนชม 7 วันที่บริเวณคุ้มขุนแผน ใกล้กับวัดมงคลปิตร ทำให้ประชาชนจากที่ต่าง ๆ เดินทางเข้ามาชมการขุดกรุกันอย่างเนืองแน่น เรื่องนี้กระตุ้นให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้มีกลุ่มผู้ค้าขายเข้ามาขายของบริเวณโบราณสถานต่าง ๆ มากขึ้นในปีถัดมา ช่วงปลายเดือนกันยายน พ.ศ.2500 มีผู้ร้ายลักลอบขุดกรุองค์ปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ ได้ทรัพย์สมบัติเครื่องทองของมีค่าไปเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรจึงร่วมมือกับผู้กำกับตำรวจและเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจค้นและเก็บของจากกรุ โดยของที่น่าขึ้นมาได้ฝากไว้ยังห้องซึ่งเคยเป็นห้องขังผู้ต้องหา (กรมศิลปากร, 2560) พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จเยือนกองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ.2500 เพื่อทอดพระเนตรโบราณวัตถุที่พบจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ที่ได้เก็บรักษาชั่วคราวไว้ และทรงมีพระราชโองบายให้เก็บโบราณวัตถุไว้ในท้องถิ่น ต่อมากรมศิลปากรจึงระดมทุนจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ซึ่งเปิดเมื่อพ.ศ.2504 ถือเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนภูมิภาคแห่งแรกของไทยขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อมาในทศวรรษที่ 2510 และ 2520 กรมศิลปากรพยายามปฏิรูปมิทศน์ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากมีประชาชนอยู่อาศัยมากและต่อต้านการดำเนินงานของกรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จัดตั้งขึ้นสำเร็จเมื่อ พ.ศ.2525 ภายหลังจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเมื่อ พ.ศ.2534 กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการผู้รับผิดชอบหลักเรื่องการอนุรักษ์ ผ่านพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) หน่วยงานราชการอื่น ๆ ได้ดำเนินงานตามหน้าที่เช่นกัน เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ซึ่งหลังจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก กรมศิลปากรได้พยายามเข้ามาปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการโยกย้ายประชาชนและสิ่งปลูกสร้างใกล้โบราณสถาน ซึ่งการโยกย้ายไม่ประสบความสำเร็จในระยะแรก แต่มาประสบความสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2540 หลังจากที่กรมศิลปากรออกประกาศให้การสร้าง ซ่อมแซมและรื้อถอนอาคารในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นอำนาจของอธิบดีกรมศิลปากรด้วย ซึ่งหมายความว่าหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ถ้าจะดำเนินงานเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างก็ต้องขออนุญาตอธิบดีกรมศิลปากร นอกเหนือจากที่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพียงฝ่ายเดียวเหมือนที่ผ่านมา ในส่วน

ของหน่วยงานราชการอื่น ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา ก็ได้รับอำนาจตามพระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542

2. เปรียบเทียบโอกาสและอุปสรรคของการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตรมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

องค์การยูเนสโกได้ออกแนวทางการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก ซึ่งใน พ.ศ.2562 องค์การยูเนสโกออกยุทธศาสตร์ 5 ซี (the “5Cs” Strategic) ดังนี้ (1) Credibility หมายถึง ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (2) Conservation หมายถึง การอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก (3) Capacity หมายถึง ให้อำนาจและให้มีความสามารถ (4) Communication หมายถึง ต้องมีการสื่อสารสู่สาธารณชน (5) Communities หมายถึง ต้องให้ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ

การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตรมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามี ข้อ (1) ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (Credibility) คณะกรรมการมรดกโลกทั้งในระดับองค์การยูเนสโกและคณะกรรมการระดับชาติสามารถเข้ามาดูหลักฐานทั้งก่อนหน้าและหลังจากการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก มีกฎหมาย มีมาตรฐานสอดคล้องกับที่องค์การยูเนสโกต้องการ มีความโปร่งใส สร้างความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) ที่เป็นเครื่องมือสำคัญของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ที่เป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ว่าราชการจังหวัด พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 ที่เป็นเครื่องมือสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนอกจากนี้ยังมีกฎหมายอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ.2518 พระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ.2518 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535)

ข้อ (2) การอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก (Conservation) คือ การรักษาและคงคุณค่าแหล่งมรดกโลกไว้ในระดับสูง ซึ่งต้องมีผู้แทนภาครัฐที่มีทฤษฎี องค์ความรู้และวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ รวมทั้งยังต้องได้รับการยอมรับว่ามีมาตรฐานในระดับสากล การอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตรมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบโดยตรง สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย รับผิดชอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา รับผิดชอบอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในส่วนของความร่วมมือของการอนุรักษ์จากภาคเอกชนและภาคประชาชนนั้น พบว่าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนในการสำรวจถนนพระร่วงเมื่อพ.ศ.2544-2546 (สันติ อภัยราช, 2546) ในส่วนของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้ปรากฏความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนในโครงการบูรณะวัดกระเจี๊ว (กรมศิลปากร, 2564)

อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตรมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งนั้น ผู้รับผิดชอบหลักยังคงเป็นหน่วยงานราชการเพราะประชาชนของทั้งสองพื้นที่ยังมีมุมมองต่อกรมศิลปากรว่าเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง อีกประการหนึ่ง คือการที่ประชาชนเข้าใจว่า การซื้อตั๋วเข้าชมแหล่งมรดกโลกก็เท่ากับเป็นการสนับสนุนเรื่องการอนุรักษ์แก่กรมศิลปากรโดยอัตโนมัติ แต่ประชาชนยินดีให้ความร่วมมือถ้าหากทางราชการร้องขอหรือแจ้งความประสงค์มาว่าต้องการให้ประชาชนดำเนินการเช่นไร เพราะในความเป็นจริงแล้วประชาชนไม่ได้มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์อย่างแท้จริง อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีพื้นที่ตั้ง

แยกออกไปจากชุมชนจึงไม่ปรากฏพื้นที่ทับซ้อนระหว่างโบราณสถานกับที่อยู่อาศัย แตกต่างกับพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่ทับซ้อน จึงมักจะมีการเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายที่อนุรักษ์กับฝ่ายที่พัฒนา ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นไม่ได้กระทำได้ เพราะย้ายเข้ามาอยู่อาศัยตามนโยบายรัฐบาล ในช่วงทศวรรษที่ 2480 ส่วนกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานราชการหลักที่ต้องรับผิดชอบงานในหน้าที่ ซึ่งยังคงติดขัดกับเรื่องงบประมาณที่ต้องดำเนินโครงการอนุรักษ์ให้แล้วเสร็จภายใต้ระยะเวลาจำกัด อีกทั้งกรมศิลปากรยังถูกหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ หน่วยงานภาคเอกชนและประชาชนมองในเชิงลบอีกด้วย

ข้อ (3) ให้อำนาจและให้มีความสามารถ (Capacity) หมายถึง การพัฒนาประชาชนและนักอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งควรต้องฝึกฝนเยาวชนให้มีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลก ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่งมีการสำรวจตามปกติของภาครัฐและมีการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนหลายเล่ม แต่ที่ผ่านมาก็ไม่ได้ทำให้ประชาชนท้องถิ่นและเยาวชนท้องถิ่นมีความสามารถหรือมีอำนาจในเรื่องการอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ภาครัฐยังคงครอบครององค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์และยังไม่ค่อยได้รับการเผยแพร่สู่ภาคประชาชนมากนัก

ข้อ (4) ภาครัฐต้องสื่อสารสู่สาธารณชน (Communication) องค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแต่ละชาติใช้การสื่อสารในทุกรูปแบบเพื่อส่งเสริมความตื่นตัวในระดับสาธารณชน เพื่อให้สาธารณชนให้ความร่วมมือและสนับสนุนเรื่องมรดกโลก ปัจจุบันหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น กรมศิลปากรมีเว็บไซต์และเฟซบุ๊กเพื่อสื่อสารกับประชาชน มีการอธิบายให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และเผยแพร่การจัดกิจกรรมอบรมและสัมมนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีเว็บไซต์และเฟซบุ๊กเพื่อสื่อสารกับประชาชน ส่วนใหญ่เป็นการบริการตามหน้าที่และข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสองแห่ง

ข้อ (5) ต้องให้ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ (Communities) หมายถึง องค์การยูเนสโกต้องการให้รัฐบาลของแต่ละชาติ ให้การสนับสนุนอย่างเข้มข้นต่อบทบาทของชุมชน เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของแหล่งมรดกโลกอย่างแท้จริง องค์การยูเนสโกเชื่อว่าการอนุรักษ์จะสมบูรณ์เมื่อชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม พื้นที่เขตโบราณสถานมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีที่ตั้งแยกออกไปจากชุมชน ภาครัฐจึงบริหารจัดการพื้นที่ได้ดี มีความสอดคล้องและความร่วมมือในการบริหารพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ พื้นที่ที่มีความสะอาดและเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่มีความร่มรื่นของต้นไม้ขนาดใหญ่มากที่สุด มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ลานจอดรถ ห้องสุขา มีจำนวนประชาชนและนักท่องเที่ยวน้อย ระบบทุนนิยมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังไม่มากนัก ภาครัฐอนุญาตให้ชาวชุมชนบริเวณใกล้เคียงพื้นที่มรดกโลกเข้ามาใช้พื้นที่มรดกโลกเพื่อทำกิจกรรม เช่น ออกกำลังกาย เล่นกีฬา ปั่นจักรยาน วิ่งจ็อกกิ้ง หรือแม้แต่ปูเสื่อนั่งรับประทานอาหาร ในเวลาตอนเย็นโดยที่ไม่เก็บค่าตัวเข้าพื้นที่ ซึ่งประชาชนรักษาความสะอาดเป็นอย่างดีรวมทั้งยังช่วยปิดประตูใหญ่โดยใช้ก้อนหินกันไว้ เนื่องจากยังไม่แน่ใจว่ากลุ่มของตนเองออกมาเป็นกลุ่มสุดท้ายหรือไม่ แตกต่างกับพื้นที่เขตโบราณสถานมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่ไม่ค่อยมีต้นไม้ มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ลานจอดรถ ห้องสุขา ซึ่งไม่เพียงพอต่อการรองรับประชาชนและนักท่องเที่ยว ความหนาแน่นของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทำให้เกิดปัญหาขยะและความไม่สะอาดของพื้นที่และมีระบบทุนนิยมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสูง อีกทั้งประชาชนไม่ได้เข้ามาใช้พื้นที่มรดกโลกเพื่อทำกิจกรรม

สรุปผลการวิจัย

การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีโอกาส ดังนี้ (1) มีความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (Credibility) เนื่องจากมีกฎหมายหลายฉบับอย่างชัดเจนและมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่เรื่องการอนุรักษ์ (2) การอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกโลก (Conservation) นอกเหนือจากกรมศิลปากรแล้ว ความร่วมมือของการอนุรักษ์จากภาคเอกชนและภาคประชาชนนั้น พบว่าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนในการสำรวจถนนพระร่วงเมื่อ พ.ศ.2544-2546 ในส่วนของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนในโครงการบูรณะวัดกระเจี๊แต่มีอุปสรรคในแง่ของข้อ (3) สร้างให้มีอำนาจและให้มีความสามารถ (Capacity-Building) ภาครัฐยังคงครอบครององค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์และยังไม่ค่อยได้รับการเผยแพร่สู่ภาคประชาชน ประชาชนและเยาวชนขาดองค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ แต่ภาครัฐมีโอกาสนี้ในแง่ของข้อ (4) การสื่อสารสู่สาธารณชน (Communication) และภาครัฐสามารถขอความร่วมมือจากสาธารณชนได้ และข้อ (5) ต้องให้ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ (Communities) ซึ่งพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีโอกาสมากกว่าพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (Credibility) เนื่องจากมีกฎหมายและมีหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบเรื่องการอนุรักษ์อย่างชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ (2556) ที่กล่าวถึงพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535) ที่เป็นเครื่องมือสำคัญของกรมศิลปากร

ผลการวิจัยยังพบว่า การที่ชุมชนต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือ (Communities) อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรที่มีตั้งแยกออกไปจากชุมชน ภาครัฐจึงบริหารจัดการพื้นที่ได้ดี มีความสอดคล้องและความร่วมมือในการบริหารพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ พื้นที่ที่มีความสะอาดและเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่มีความร่มรื่นของต้นไม้ขนาดใหญ่มากที่สุด มีสิ่งอำนวยความสะดวก ชาวชุมชนบริเวณใกล้เคียงพื้นที่มรดกโลกเข้ามาใช้พื้นที่มรดกโลกเพื่อทำกิจกรรมได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราณัฐ โสภา และคณะ (2554) ในขณะที่พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กลับแตกต่างออกไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

(1) ในประเด็นโอกาสและอุปสรรคของการจัดการพื้นที่รอบเขตมรดกโลกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าไม่ค่อยมีประเด็นการรับฟังความคิดเห็นของภาคประชาชนมากนัก การวิจัยครั้งต่อไปควรสัมภาษณ์ประชาชน เพื่อการได้ข้อมูลครบถ้วนและรอบด้าน

(2) อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีโอกาสก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากยังมีพื้นที่เหลืออยู่อีกมาก แตกต่างกับพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่มีสิ่งปลูกสร้างอย่างหนาแน่นจนไม่เหลือพื้นที่แล้ว หน่วยงานภาครัฐจึงควรระมัดระวังสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นใหม่บริเวณรอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2535). *มรดกโลก The World Cultural Heritage มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย*. สำนักพิมพ์บริษัท ฉลองรัตน์ จำกัด.
- กรมศิลปากร. (2537). *โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. สำนักพิมพ์ เอ็น เอส พี พรินติ้งกรุ๊ป.
- กรมศิลปากร. (2560). *เครื่องทองกรุวัตรราชบูรณะ ศิลปะของแผ่นดิน (ฉบับปรับปรุง)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- กรมศิลปากร. (2563). *พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)*. https://www.finearts.go.th/Boranrajathanin/view/20845-พระยาโบราณราชธานินทร์--พร-เดชะคุปต์-?fbclid=IwAR0OTANuw55Gbn8tL-diJvEn2Xw1ME_jTsY5rpSdwqXpRHdAWT_oQ6vZm_w
- กรมศิลปากร. (2564). *บันทึกการดำเนินงาน วัดกระเจี: อยุธยา อนุรักษ์*. สำนักพิมพ์สุนทรู้งเจริญ การพิมพ์.
- เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2529). *ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่างพ.ศ.2438-2500*. สำนักพิมพ์สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดกำแพงเพชร*. สำนักพิมพ์กระทรวงมหาดไทย : กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.
- จิราหนู โสภา, จิราพร สุวรรณเกษม, รัญจวน ประวัตเมือง, พิมพ์วิ ทหารแก้ว, ณัฐปรียา โพธิ์พันธุ์, ชุตินา จักรจรัส และกาญจนารัตน์ รัตนสนธิ. (2554). *ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน* [รายงานการวิจัย]. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร. (26 เมษายน 2558). *นิทรรศการ*. <http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/kamphaengphet/index.php/th/component/content/category/13-นิทรรศการ-กิจกรรม-การแสดง.html>
- มะลิ โคกสันเทียะ และพิทยา ดำเด่นงาม. (2513). *นำชมโบราณสถานวัดอุตุสถาน ในอำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร*. กรมศิลปากร. <https://www.finearts.go.th/storage/contents/2022/02/file/ApAh0Ozbe2tG5ApkBmJxEDtflqSfKhtnyN92FWoT.pdf>
- มานพ ถนอมศรี. (2546). *สุโขทัย : อุทยานประวัติศาสตร์ มรดกโลก*. สำนักพิมพ์ พี พี เวิลด์ มีเดีย.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (13 กรกฎาคม 2563). *เจดีย์เจ้าอ้ายพระยา-เจ้ายี่พระยา*. <https://db.sac.or.th/archaeology/archaeology/466>
- สมชาติ จิงศิริอารักษ์. (2557). *ความเชื่อและแนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน*. *วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, (8), 106-127
- สมัย สุทธิธรรม. (2546). *อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร*. สำนักพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สันติ อภัยราช. (2546). *เดินเท้าสำรวจถนนพระร่วง ถนนพระร่วงกับเมืองกำแพงเพชร ด้วยระบบ GPS (สำรวจเส้นทางและพื้นที่ ด้วยสัญญาณดาวเทียม)*. https://sunti-apairach.com/book/book1pdf/booksec1_04.pdf

สุนีย์ ทองจันทร์, สังคม ฮอทรินทร์, นฤมล ชมโฉม และพีธีกรพ์ เกิดชื่น. (2556). “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” [รายงานการวิจัย]. ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์สุโขทัย สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. https://library.senate.go.th/elibrary/web/main_document.jsp?DocID=5884399&DocIDOPDC= เสนอ นิลเดช. (2546). *วัดพระศรีสรรเพชญ์*. สำนักพิมพ์ประชาชน.

Meskel, L. and Brumann, C. (2 February 2015). *UNESCO and New World Orders*.

Academia.edu. https://www.academia.edu/12511580/UNESCO_and_New_World_Orders
UNESCO. (N.D.). *What is World Heritage ?*. <https://whc.unesco.org/en/faq/19#:~:text=World%20Heritage%20is%20the%20designation,generations%20to%20appreciate%20and%20enjoy.>> April 5, 2021

UNESCO. (15 August 2022). *World Heritage Dialogues for the 50th Anniversary of the World Heritage Convention Session 3: World Heritage and the Digital Revolution New technologies supporting the “5Cs” Strategic Objectives for World Heritage*. <https://whc.unesco.org/en/events/1708/>